

การเล่นจำอวดสวดศพ

The Comedian To Play For Funeral

กิตติพงษ์ จันทรสมุทร*

Kittipong Junsamut*

ชนัย วรรณลี**

Chanai Vannalee**

นิวัฒน์ สุขประเสริฐ***

Niwat Sukprasirt***

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาที่มา รูปแบบ โครงสร้างการเล่นจำอวดสวดศพและวิเคราะห์ รูปแบบโครงสร้างการเล่นจำอวดสวดศพ คณะนายทองเหมาหะ คชวงษ์ อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง มีวิธีการ ดำเนินการวิจัยตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสารตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ สังเกต และบันทึกภาพจัดเก็บข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่าการเล่นจำอวดสวดศพคณะนายทองเหมาหะ คชวงษ์ เป็นการเล่นอย่างหนึ่งที่มีการ เลียนแบบการสวดพระอภิธรรมของพระสงฆ์ ที่มีการเล่นเฉพาะงานอวมงคล วัตถุประสงค์ในการเล่นเพื่อให้ ความสนุกสนานแก่ผู้มาร่วมงานไม่ให้เกิดความโศกเศร้า คลายทุกข์แก่คณะเจ้าภาพ ได้รับความรู้เรื่องการเล่น จำอวดสวดศพ โดยการอาศัยครูพักลักจำ จากการที่มีคณะมาเล่นในชุมชน แล้วชักชวนรวมกลุ่มเพื่อนฝึกซ้อม การเล่นจำอวดสวดศพ นำบทพระธรรมมาใช้ในการสวด 2 บท คือ บทพระอภิธรรม และบทพระมาลัย มีรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ 6 รูปแบบ 1. การบูชาพระรัตนตรัย 2. การสวดบทพระอภิธรรม 3. การสวด บทพระมาลัย 4. ผู้เล่นที่มีมากกว่า 4 คน 5. ลักษณะของผู้ขึ้นต้นบทสวด 6. การเล่นออกกล้านอกบทพระ มาลัย มีโครงสร้างในการเล่นจำอวดสวดศพ 3 ลำดับ 1. การเริ่มบูชาพระรัตนตรัย 2. การสวดเนื้อพระธรรม 3. การสวดทำนองก่อนเริ่มออกกล้านอกบทพระมาลัย มีอุปกรณ์ประกอบการเล่นจำอวดสวดศพ 4 อย่าง 1. ตาลปัตร 2. หีบพระธรรม 3. บทพระมาลัย 4. กลองทอม

ลักษณะการเล่นจำอวดสวดศพที่เป็นเอกลักษณ์ของคณะนายทองเหมาหะ คชวงษ์ การนั่งนั้นจะไม่นั่ง บนร้านหรือเตียงจะนั่งที่พื้นบริเวณหน้าเครื่องตั้งหน้าศพโดยใช้ผู้เล่น 4 คนขึ้นไปนั่งล้อมรอบหีบพระธรรม ใน การสวดแต่ละบทนั้นจะผลัดกันขึ้นต้นบทสวด การแต่งกายนั้นแต่งกายตามสมัยนิยม ใส่เสื้อไว้ทุกข์ (สีขาวหรือ ดำ) ใช้การกระทุ้งตาลปัตรในการให้จังหวะ โดยจะใช้แค่ในบทพระอภิธรรม ภายหลังมีการนำเอากลองทอม เข้ามาใช้ประกอบจังหวะในบทร้องออกทำนองต่างๆ เพลงที่เพิ่มเติมเข้ามาคือเพลงลูกทุ่ง โดยได้รับอิทธิพล มาจากสภาพสังคมรอบข้าง เป็นส่วนหนึ่งในบริบทของสังคม

* ศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

* The Degree of Master of Fine Arts Program in Thai Drama Graduate School Bunditpatanasilpa

** อดีตผู้อำนวยการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

** Former Assistant Chancellor, National Institute of Development Administration

*** ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

*** Thesis Co-advisor, Dr. Thai Classical Dance Graduate School Bunditpatanasilpa Ministry of Culture

คำสำคัญ : การเล่น จำอวดสวดศพ

Abstract

The objectives of this thesis are to study history, pattern, structure of how to play the comedian for funeral and analyzed its functions in playing of Mr. Thongmoh Kajawongse's band in Sam-go district, Angthong province. Research methodology is qualitative research by studying from textbooks and related literatures, interviewed the honorable specialists, observation and video recording data.

The studying found that to play the comedian for funeral of Mr. Thongmoh Kajawongse's band be the one of copying the pray of funeral by monks, will play only in the misfortune event by having the purposes for creating the enjoyment to guests that don't be sad and relieve distress to host. Getting knowledges of playing the comedian for funeral as these ; they got the how to play this show by peeping at and remember from others bands which came to play in their community then Mr. Thongmoh Kajawongse persuaded and altogether collected their friends to practice playing by copying and taking from 2 chapterd of Buddha's teachings are an exellent law praying and Malai Buddha's praying. In playing the comedian for funeral there are 6 types of playing; 1. Praying the three Buddha's teaching 2. Praying for funeral 3. Praying Malai Buddha's teaching 4. There are more than 4 players 5. Character of the starter praying and 6. The playing song out of Malai Buddha's praying. About functions in playing there are 3 steps; 1. Starting to pray three Buddha's teachings 2. Praying the contents of Buddha's teachings and 3. Praying the rhythm before praying Malai Buddha's teaching song. Having 4 tools in playing are; 1. Talipot fan 2. Buddha's teaching casket 3. Malai Buddha's praying content and 4. Tom drum.

The identities of Mr. Thongmoh Kajawongse's band are style in sitting in front of the coffin as circle around Buddha's teaching casket instead of sitting on stools, spending more than 4 players, will start the praying by alternate in starting, costume will be as fashion trend but normally will dress in black and white color, the music use the top of talipot fan to poke the rhythm in praying only for funeral but later on use Tom drum to make all rhythm in pray singing and take the folk music that got influence from modern society and economic context.

Keywords : play, the comedian

บทนำ

วัฒนธรรม พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2532, น. 237) ให้คำจำกัดความไว้ว่า “วัฒนธรรม เป็นชื่อรวมสำหรับแบบอย่างของพฤติกรรมทั้งหลายที่ได้มาทางสังคม และถ่ายทอดกันโดยอาศัยสัญลักษณ์ เช่น ภาษา การทำเครื่องมือ อุตสาหกรรม ศิลปะ ศาสนา ฯลฯ” วัฒนธรรมจึงเป็นคำที่มีความหมาย

กว้าง “วัฒนธรรม” ในบริบทของศิลปะ ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้างสรรค์งานที่เกี่ยวข้องกับความงามหรือสุนทรียศาสตร์หลายแขนง อาทิเช่น งานประติมากรรม จิตรกรรม ดนตรี และนาฏศิลป์

คนไทยในยุคสมัยต่าง ๆ มีผลต่อสังคมไทยหลายด้าน วัฒนธรรมตะวันออก และตะวันตกได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย โดยวัฒนธรรมบางอย่างได้ถูกปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิต และประเพณีดั้งเดิมของคนไทย ขณะที่วัฒนธรรมบางอย่างรับมาใช้โดยตรง พร้อมกับความก้าวหน้าทางด้านนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะด้านศิลปวัฒนธรรม มีการยอมรับหรือการลอกเลียนแบบศิลปวัฒนธรรมของต่างชาติเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในสมัยก่อน ยังมีศิลปะประเภทหนึ่งซึ่งต้องอาศัยการ“จำ” แล้วนำมาอวดเป็นเรื่องราว หรือเล่าเป็นเรื่องราวนั่นเอง จึงเรียกศิลปะประเภทนี้ว่า “จำอวด”

จำอวดสวดศพเป็นการละเล่นชนิดหนึ่งของไทย คือ“การแสดงเป็นหมู่โดยใช้ถ้อยคำชวนให้ตลกขบขัน” คาดว่าเลียนแบบวิธีการแสดงมาจากสวดคฤหัสถ์ เพราะมีเป็นชุด 4 คน อย่างเดียวกันแต่จะแตกต่างกันที่จำอวดจะลุกยืน เล่นได้ พอเริ่มเล่น เบิกโรง แม่คู่ออกมาก่อน กล่าวอารัมภกถาเล็กน้อย แล้วก็เรียกคอสองออกมาซักเป็นที่สอง จึงเรียกภาษา ออกมาเป็นอันดับสาม ตลกออกสุดท้าย จะจัดเป็นชุด ๆ มีชุดจีน ชุดแขก ชุดญวน ชุดโชน ชุดละคอน ฯลฯ (ธนิต อยู่โพธิ์, 2522, น. 74)

ในหนังสือจดหมายเหตุ ลาลูแบร์ (ชิมอน เดอลาลูแบร์, 2552, น. 157) กล่าวว่า ระเบอ (Rabam) นั้นเป็นการพ้อนรำร่วมกันทั้งชายและหญิงไม่มีบทบราฆ่าฟัน มีแต่เชิงโอ้อวดปฏิโลมกันเท่านั้น นักระบำชายหญิงเหล่านี้สวมเสื้อปลอมยาวมากทำด้วยทองเหลืองเขาร้องไปพลางรำไปพลาง โดยไม่เหน็ดเหนื่อยอะไรนัก เพราะวิธีการร่ายรำของเขานั้น เป็นเพียงการวนเป็นรูปวงกลมอย่างเดียวนั่นเอง มีได้โลดเต้นโผนโจนทะยาน มีแต่บิดตัวกับแขนมากหน่อยเท่านั้น ไม่ต้องประคองกันแต่ประการใดแม้กระนั้นก็มีชาย 2 คน มาเจรจากับคนดูด้วยถ้อยคำที่ตลกโปกฮาคนหนึ่งกล่าวในนามผู้แสดงฝ่ายชายอีกคนหนึ่งกล่าวในนาม ผู้แสดงฝ่ายหญิง จากคำอธิบายเรื่องระบำของเดอลาลูแบร์ ดูคล้าย ๆ ระบำสี่บทซึ่งเชื่อกันว่าสืบทอดกันมาจากยุคอยุธยาตอนปลาย คือมีตัวพระนางรำเกี้ยวพาราสีกัน แบบเลี้ยวโล่ไขว่คว้าฉวัดเฉวียนไปมาเป็นวงโดยเกี้ยวมอกันบ้าง รำตามกันบ้าง แต่ไม่มีใครมีการจับต้องใด ๆ ระบำสี่บทนี้ แต่งกาย ยืนเครื่องพระนาง แต่ที่กึ่งขามากที่สุดคือ จำอวด ชาย 2 คน ออกมาแสดงแต่ยังนึกไม่ออกว่ากล่าวอะไรในนามของผู้แสดงฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ทำให้ตลกโปกฮาได้ (สุรพล วิรุฬห์รักษ์, 2547, น. 32)

จากข้อความที่กล่าวนี้แสดงให้เห็นถึง จำอวด ซึ่งมีการแสดง และถูกจัดบันทึกไว้เป็นหลักฐานให้เห็นว่าการแสดงจำอวดมีการเล่นเพื่อเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ของผู้คนมาเป็นเวลานานแล้ว คำว่า “จำอวด” กับ “ตลก” ดูเหมือนจะใช้ปะปนกันใน“รามเกียรติ์ บทร้อง และบทพากย์” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นสำหรับเล่นโชน มีอยู่ 6 ชุดนั้น ทรงเรียกตลกโชนว่า “จำอวด” ในรัชสมัยของพระองค์ได้ทรงชุบเลี้ยงพวกตลกหรือจำอวดไว้หลายคน และที่โปรดพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้เป็นขุนนางก็มีหลายท่าน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2516, น. 230)

“ดังนั้นการเล่นจำอวดสวดศพ” ถือได้ว่าอยู่คู่กับวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ในเรื่องการละเล่นโดยใช้หลักจิตวิทยา ในการแสดงให้ผู้ชมนั้นเกิดการคล้อยตาม หยิบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาแสดงได้อย่างกลมกลืนในสภาวะความเป็นอยู่ในปัจจุบันมีการปรับตัวไปตามลักษณะการหลั่งไหลของวัฒนธรรมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนลักษณะการนำเสนอวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ประกอบด้วยพื้นฐานของเศรษฐกิจการครองชีพและเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพการว่าจ้างหรือคติความเชื่อในการเล่นจำอวดสวดศพที่ส่งผลต่อการเล่นจำอวดสวดศพ แม้บางครั้งจะมีการปรับเปลี่ยนการเล่นอย่างไรแต่

คณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ยังคงแสดงรายละเอียดการเล่นของเดิมไว้ให้มากที่สุดเพื่อมิให้สูญหายไปเสียทีเดียวตามความตั้งใจที่ยังคงอนุรักษ์การเล่นจำอวดสวดศพ

จากความสำคัญและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงมีแรงจูงใจในการสืบค้นข้อมูลพร้อมทำการศึกษาประวัติที่มาของการเล่นจำอวดสวดศพ รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ และวิเคราะห์โครงสร้างและรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ ในอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง ของคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์เพื่อเก็บองค์ความรู้อันมีคุณค่าด้านศิลปวัฒนธรรมนำไปสู่การอนุรักษ์ สืบทอดและเผยแพร่อันเป็นประโยชน์ให้แก่วงการนาฏศิลป์ไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาประวัติที่มาการเล่นจำอวดสวดศพ
2. รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ
3. วิเคราะห์โครงสร้างรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ และวิเคราะห์โครงสร้างการเล่นจำอวดสวดศพของคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการดำเนินวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบ และวิเคราะห์โครงสร้างการเล่นจำอวดสวดศพของคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสารตำรา ได้แก่ เอกสารเย็บเล่ม หนังสือ ตำรา ภาพถ่ายและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสถาบันอุดมศึกษา และสื่ออิเล็กทรอนิกส์
2. สัมภาษณ์นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาการเล่นจำอวดสวดศพ และศิลปินเพลงพื้นบ้าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างซึ่งกำหนดประเด็นข้อคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและตรวจสอบหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือโดยให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยและภาษาไทยประเมินข้อคำถามหาความตรงเชิงเนื้อหา (Index of Item Objective Congruence: IOC) จากนั้นนำเครื่องมือไปดำเนินการสัมภาษณ์นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับการเล่นจำอวดสวดศพหัวหน้าคณะกรรมการเล่นจำอวดสวดศพนายทองเหมาะ คชวงษ์และผู้เล่นจำอวดสวดศพที่อยู่ในคณะจำอวดสวดศพ
3. ศึกษา รวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยการติดตามชมการเล่นจำอวดสวดศพพร้อมทั้งจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและบันทึกภาพการเล่นจำอวดสวดศพ
4. สทนากลุ่ม (Focus Group) และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และมีประสบการณ์ไม่น้อยกว่า 20 ปี
5. วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปผลการดำเนินการวิจัยและเรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัย
6. นำเสนอผลเป็นรายงานการวิจัยต่อคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

สรุปผลการวิจัย

จำอวดสวดศพ คือการละเล่นชนิดหนึ่งของไทยเป็นการแสดงเป็นหมู่โดยใช้ถ้อยคำชวนให้ตลกขบขัน คาดว่าเลียนแบบวิธีการแสดงมาจากสวดศพหุสดี เพราะมีเป็นชุด 4 คน อย่างเดียวกัน แต่จะแตกต่างที่จำอวดจะลุกยืน เล่นได้มีรูปแบบที่ไม่คงที่สามารถนำเอาวรรณคดีของไทยที่ได้รับการนิยมนำมาเล่นเป็นเรื่องเป็นราวได้แต่จะต้องมีการเริ่มต้นด้วยการสวดโดยใช้การเลียนแบบการสวดของพระสงฆ์ ที่เรียกว่ากลอนสวด

“วรรณกรรมกลอนสวด” นั้นมีอิทธิพลที่เชื่อมต่อกันกลายเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณีมีความเชื่อทางศาสนา ความศรัทธาทำให้เราเกิดคำว่า “พุทธศาสนิกชน” มีความผูกพันกับศาสนสถานมาแต่อดีต การเข้าวัด ทำบุญ สวดมนต์ ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม จวบจนได้นำเรื่องราวของพุทธศาสนามาแต่งเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมศาสนาทั้งทางตรงและโดยทางอ้อม คือ มีอิทธิพลมาจากความเชื่อทางศาสนา เช่น ชาตก ธรรมคติ นิทาน มาแต่งให้เป็นรูปแบบที่เข้าใจง่ายมีทั้งแบบร้อยแก้วทำให้รู้สึกเข้าถึงบทวรรณกรรมได้ง่าย และร้อยกรองที่ได้สัมผัสถึงความคล้องจองของบทวรรณกรรม โดยมุ่งให้ความเพลิดเพลิน สนุกสนานบันเทิงแก่ผู้อ่าน จึงมักเป็นเรื่องที่มีเหตุการณ์และตัวละคร โดยรูปแบบร้อยกรองนั้นจะเป็นในลักษณะของ “กลอนสวด” หมายถึงกลอนที่อ่านเป็นทำนองสวด แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 หรือกาพย์ฉก 16 และกาพย์สุรางคนางค์ 28 ข้อความที่แต่งมักเป็นเรื่องในศาสนาโดยมีเนื้อเรื่องที่มีมุ่งสั่งสอนข้อธรรมะโดยตรงและโดยอ้อมซึ่งได้แก่ ชาตก และเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาตก

วรรณกรรมประเภทกลอนสวดนี้ สันนิษฐานว่าเป็นต้นกำเนิดของการเล่นจำอวดสวดศพที่มีวิวัฒนาการมาจากการสวด 3 ประเภทดังนี้

1. วรรณกรรมการสวดพระอภิธรรม
2. วรรณกรรมการสวดพระบาลี
3. วรรณกรรมการสวดชาตก หรือเทศน์มหาชาติ

วรรณกรรมการสวดทั้ง 3 ประเภท มีกระบวนการสวด ตัวผู้สวด เนื้อหาในเรื่องการสวด อุปกรณ์การแสดง และวิธีปฏิบัติในการสวด สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบในกระบวนการเล่นจำอวดสวดศพทั้งสิ้น และมีประวัติที่มาดังจะกล่าวต่อไปนี้

การเล่นจำอวดสวดศพ

การแสดงมหรสพที่เรียกว่า “จำอวดพระ สวดพระ จำอวดสวดศพ สวดศพหุสดี และสวดกะหัด” ถือได้ว่าเป็นมหรสพแบบเดียวกัน ซึ่งมีหลักฐานที่คาดว่าเริ่มมีการแสดงในสมัยอยุธยา แต่เริ่มมีจัดบันทึกโดยคนไทยนั้นปรากฏอยู่ในกฎหมายตรา 3 ดวง ในรัชสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งมีกำหนดข้อห้ามมิให้พระภิกษุ สามเณร เล่นสวดแบบคึกคะนอง โดยออกกฎหมายมีถึง 2 ฉบับด้วยกัน

“...แลทุกวันนี้ประชาชนราษฎรทั้งปวงบ้างบาง ให้มีมหาเวสสันดรชาฎกนี้มีได้มีความสังเวทเลื่อมใส เปนธรรมการวะ ฟังเอาแต่ถ้อยคำตลกขบขันอันหาผลประโยชน์มิได้ พระสงฆ์ผู้สำแดงนั้นบางจำพวกมิได้เล่าเรียนพระไตรปิฎก ได้แต่เอาเนื้อความแปลร้อยกันเป็นกาพย์กลอน แล้วก็มาสำแดงถ้อยคำตลกขบขันอยาบเข้า เหนแต่ลายสการเลียงชีวิต มิได้คิดจะรำเรียนกันสืบไป ทำให้พระศาสนาพินเพื่อนเสื่อมสูญ

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ให้พระสงฆ์ผู้สำแดงธรรมเทศนา และราษฎรผู้จะฟังพระมหาชาติชาฎกนั้น สำแดงแลฟังตามวาระพระบาลีแลอรรถกถาให้บริบูรณ์ด้วยผลอันสงฆ์นั้น ก็จะได้พบพระศรีอาริยมตไทยในอนาคต ตามเทวโองการเชตตรัสสั่งมาแก่พระมาโลยเทวะเถรนั้น ห้ามอย่าให้เทศนาแลฟังเทศนาเปนกาพย์กลอนแล กล่าวถ้อยคำตลกขบขัน เปนการเล่นหัวร่อขึ้นชมด้วยกัน ประมาทให้ผิดจากพระวินัยเปนอันขาดทีเดียว

ถ้าพระสงฆ์เถรเณรแลอนาประชาราษฎรผู้ใด มิได้ประพฤติตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัวผู้มิได้กระทำตามกฎหมายโดยพระสงฆ์เถรเณรรูปนั้นเป็นโทษตามโทษานุโทษ...”

(กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 , 2505, น.167-169)

“กฎหมายตราสามดวง” สำหรับใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง ได้มีการว่าด้วยเรื่องของพระพุทธรูปที่มีการเล่นวรรณกรรมกลอนสวดในลักษณะต่าง ๆ จึงได้ห้ามพระสงฆ์ออกเล่นตลกคะนอง ในการสวดพระมาลัยในงานศพ จึงสันนิษฐานว่าเป็นการบันทึก เรื่องการเล่นจำอวดสวดศพ ในสมัยนี้ชัดเจนที่สุด สมัยอยุธยา และสมัยกรุงธนบุรี

แต่การเล่นแบบนี้ยังคงมีแสดงเรื่อยมาจนถึง แต่ได้เปลี่ยนจากพระสงฆ์เป็นฆราวาสแทน เหตุจากพระสงฆ์ได้ถูกสั่งห้ามการสวดแบบตลกคึกคะนอง รัชสมัยรัชกาลที่ 5 มีความนิยมสูงสุด ซึ่งมีการบันทึกว่ามีการออกกระเบียบการเก็บภาษีอากรมหรสพ

ซึ่งการเล่น “จำอวดสวดศพ” เป็นการเก็บภาษีอากรมหรสพที่แพงสุดคือ คื่นละ 8 บาท ซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมจากประชาชน และมีการลงโทษขั้นเด็ดขาดสำหรับพระภิกษุที่มาแสดงการสวดแบบตลกคะนอง การแสดงสวดออกตลกคะนองของพระสงฆ์หรือที่เรียกว่า “สวดพระ” หรือ “จำอวดพระ” เป็นการแสดงที่ประชาชนชื่นชอบแต่การที่พระสงฆ์สวดออกตลกคะนองเช่นนี้เป็นการไม่สำรวมกิริยาไม่เหมาะสมต่อสมณเพศ ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อพุทธศาสนาและสิ่งเหล่านี้เป็นการผิดวินัยสงฆ์ ต่อมาการสวดลักษณะนี้ของพระสงฆ์จึงเริ่มหายไปฆราวาสที่เคยชมการสวดแบบนี้ของพระสงฆ์ตลอดจนพระสงฆ์ที่เคยเป็นพระนักสวด เมื่อสึกออกมาเป็นฆราวาสได้สวดออกตลกคะนองในงานศพกันเอง หลังจากพระสงฆ์สวดจบจึงเป็นการสืบทอดการสวดแบบนี้ไว้และได้รับความนิยมเรื่อยมาจนการแสดงสวดของพระสงฆ์ เริ่มหมดไปในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงเหลือแต่การเล่น “จำอวดสวดศพ”

ในปัจจุบันคงเหลือการแสดงประเภทนี้เพียงไม่กี่แห่ง อาทิเช่น คณะนักสวดตำบลไผ่จำศีล คณะจังหวัดเพชรบุรี คณะนายดอกดิน กัญญามาลย์ (เหลือเพียงนายดอกดิน กัญญามาลย์ เพียงคนเดียว) และคณะนายทองเหมาะ ควขันธุ์

รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ

รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ มี 4 รูปแบบ ดังนี้

1. มีผู้เล่นจำอวดสวดศพ 4 คน เรียกเป็น 1 สำหรับ
2. ชื่อในการใช้เรียกขานตัวผู้เล่นบ่งบอกไว้ชัดเจน 4 คน คือ ตัวตุ้ย คอหนึ่ง คอสอง และตัวภาษา
3. บทสวดที่นิยมใช้เล่นจำอวดสวดศพ เรียกว่า “พื้น” มีทั้งหมด 4 พื้น คือ พื้นพระอภิธรรม พื้นพระมาลัย พื้นมหาชัย และพื้นโพขมงค์มอญ
4. การออกชุดการแสดงนิยมการเล่นเพลงสืบทอดภาษา

อุปกรณ์ประกอบการเล่นจำอวดสวดศพ

มีอุปกรณ์ประกอบการเล่นจำอวดสวดศพ 5 อย่าง ดังนี้

1. ตาลปัตร
2. หีบพระธรรม
3. บทพระมาลัย
4. ร้อยหรือเตียง
5. เครื่องประกอบจังหวะ (ฉิ่ง ฉาบ กรับ)

จำอวดสวดศพคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์

การเล่นจำอวดสวดศพของคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์ มีการยึดขนบธรรมเนียมแต่ครั้งโบราณไว้ได้มากแม้ว่าจะเป็นเพียงแค่การใช้ลักษณะการเรียนรู้แบบ “ครูพักลักจำ” ซึ่งต้องอาศัยการจดจำและการฝึกฝนปฏิบัติการเรียนรู้ในลักษณะนี้เป็นกระบวนการทางการรู้คิดหรือพุทธิปัญญา (Cognitive Processes) โดยเริ่มจากมีคณะจำอวดสวดศพที่มีชื่อเสียง มีความรู้ความสามารถทางด้านการเล่นเป็นตัวต้นแบบเกิดแรงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยการเลียนแบบซึ่งอาศัยจดจำและแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ ซึ่งขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะสามารถแสดงพฤติกรรมออกมาได้อย่างเหมือนต้นแบบมากน้อยเพียงใด โดยมีแรงจูงใจ คือความสนุกสนานตามวิถีชีวิตพื้นบ้านและมีชื่อเสียงในการเล่นจำอวดสวดศพ

รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพของคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ ดังนี้

1. ผู้เล่นนั้นมากกว่า 4 คน เนื่องจากการเล่นจำอวดสวดศพนั้นใช้เวลาในการเล่นเป็นเวลานานจึงต้องใช้คนเล่นให้มากเข้าไว้ โดยไม่จำกัดผู้เล่น
2. บทสวดที่ใช้เล่นจำอวดสวดศพ เรียกว่า “พั่น” จะใช้เพียง 2 พั่น คือพั่นพระอภิธรรม และพั่นพระมาลัย

การใช้วรรณกรรมกลอนสวดยังคงใช้บทสวดอภิธรรม 7 บท บทสหัสสนัย 4 บท 8 พรรค บทพระมาลัยในการดำเนินเรื่อง และได้มีการเพิ่มบทเพลงลงไปเรียกว่า “ลำนอก” โดยยึดเอาลักษณะการละเล่นหรือการแสดงในท้องถิ่นไปประยุกต์ให้เข้ากับการเล่น อาทิเช่น เพลงหลักภูแห่งกรรมเพลงพวงมาลัย เพลงอีแซว เกี้ยวข้าว เพลงกาเหว่า ลีเก ฯลฯ มีการออกตัวหรือออกท่าทางเป็นตัวละครในเรื่องเพื่อให้เป็นที่สนุกสนานขบขันแก่ผู้ชม เครื่องแต่งกายนั้นเป็นลักษณะเรียบง่าย ในการไปร่วมงานศพ (เป็นลักษณะชาวบ้านไม่มีการฟิฟิพันมากนัก) ใช้ด้ามตาลปัตรกระทั่งที่พั่นตามจังหวะแทนการใช้เครื่องดนตรีการกระทั่งตาลปัตรตามท่วงทำนองนั้นใช้แต่เพียงช่วงแรกของการสวดพั่นพระอภิธรรมเมื่อสวดพั่นพระอภิธรรมจบลงแล้ว จึงได้ดใช้ตาลปัตร เหตุเนื่องมาจากกลัวว่าด้ามตาลปัตรอาจจะเกิดความเสียหายขึ้น จึงมีการนำเอาฉิ่ง ฉาบ (ชาวบ้านเรียก “แฉ”) กรับหรือสิ่งของใกล้เคียงมาเคาะให้เกิดจังหวะประกอบบทสวดตามท่วงทำนองนั้น ๆ (ทองเหมาะ คขวางษ์, สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2556) ต่อมาในภายหลังมีการใช้กลองทอมเข้ามาร่วมด้วย

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ พบว่ามีโครงสร้าง ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ของพิธีกรรมและการเล่นเช่นเดียวกัน แต่ลำดับขั้นตอน และรายละเอียดนั้นมีข้อแตกต่างกัน ดังนี้

1. บทพระธรรมที่นำมาใช้นั้น มีไม่เท่ากัน โดยรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพแบบดั้งเดิมนั้นมีการใช้บทสวดพระธรรม 4 บทคือ บทพระอภิธรรมบทพระมาลัย บทมหาชัยและบทโพชฌงค์มอญแต่การเล่นจำอวดสวดศพ คณะนายทองเหมาะ คขวางษ์มีการใช้บทพระธรรมเพียง 2 บท คือ บทพระอภิธรรม และบทพระมาลัย ซึ่งคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์ได้อธิบายว่าแค่บทสวดพระมาลัย ถ้าสวดกันทั้งคืนก็ยิ่งสวดไม่จบ จึงเข้าใจได้ว่าพื้นที่ในจังหวัดอ่างทอง มีการสวดแค่ 2 บท ประกอบกับมีการแทรกวรรณคดีพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน การแสดงลีเก โขน ลงไปในบทสวดเพื่อออกทำนองการเล่นต่างๆ ทำให้เวลาในการเล่นจำอวดสวดศพนั้นได้ขยายเพิ่มขึ้น

2. จำนวนผู้เล่นนั้นคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์ แตกต่างจากรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพที่มีการใช้ผู้เล่นจำนวน 4 คน คือ มีการเพิ่มผู้เล่นเข้าไปให้มากกว่า 4 คน เนื่องจากการเล่นจำอวดสวดศพของคณะนายทองเหมาะ คขวางษ์ ใช้เวลาในการเล่นจำอวดสวดศพที่ใช้เวลาประมาณ 7 ชั่วโมง จึงได้มีการเพิ่ม

จำนวนผู้เล่นเข้าไปโดยไม่จำกัดแต่ให้มากกว่า 4 คน เพื่อเป็นการแบ่งเบาให้ได้ผลัดกันพักเสียงที่ใช้ในการเล่นจำอวดสวดศพ

3. การใช้तालปัตรในการสวดนั้นคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ ใช้เพียงแค่หมุดการสวดบทพระอภิธรรม เมื่อขึ้นบทพระมาลัยไม่มีการใช้तालปัตรเนื่องจากจะทำให้ด้ามतालปัตรนั้นชำรุดเสียหายได้แตกต่างจากรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพที่มีการใช้तालปัตรที่เลียนแบบการสวดของพระสงฆ์แล้ว ยังมีการนำมาเป็นที่กำบังในการเปลี่ยนเสื้อผ้าในการออกชุดการแสดง รูปแบบการใช้तालปัตรนั้น จะใช้พัดหน้านางในการเล่นจำอวดสวดศพส่วนจะทำมาจากวัสดุใบลานหรือผ้าก็สุดแล้วแต่จะหามาได้จากสถานที่นั้น ๆ ส่วนใหญ่ผู้เล่นไม่ได้มีไว้เป็นของตนเอง

4. การเล่นจำอวดสวดศพ มีการเรียกชื่อตามตำแหน่งรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ เช่น ตัวตุ้ย แม่คู่ คอสอง และตัวภาษา แตกต่างกับคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ เนื่องจากใช้ผู้เล่นจำนวนมากกว่า 4 คน จึงไม่ได้มีการเรียกชื่อตามตำแหน่งของผู้เล่น แต่ใช้การแบ่งหน้าที่กันขึ้นต้นบทสวดที่จะเล่นในตอนนั้น ๆ ผู้เล่นคนอื่นจะคอยรับทสวดตาม

5. โครงสร้างการเล่นจำอวดสวดศพคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์นั้นไม่มีการออกชุดการแสดงหรือการออกภาษา แต่ได้สอดแทรกการเล่นวรรณคดีพื้นบ้าน เช่น ไกรทอง ลงไปในการสวดพระมาลัย นอกจากนั้นยังมีเพลงพื้นบ้านที่ได้รับความนิยม หรือการแสดงลิเก โขนสด ลงไปด้วย

6. รูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ จะมีการนั่งบนเตียงหรือร้านให้มีขนาดเพียงพอต่อการนั่ง 4 คน ในการเล่นจำอวดสวดศพ แตกต่างกับคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ที่มีการใช้พื้นฐานระหว่างบุคคลทั่วไประหว่างสมณศักดิ์พระสงฆ์ที่ต้องสวดที่ไว้ ไม่ควรนั่งเทียบเสมอพระสงฆ์ ให้ผู้เล่นจำอวดสวดศพนั้นนั่งลงกับพื้นแต่ยังอยู่ในบริเวณด้านหน้าที่ตั้งศพ

7. ผู้เล่นจำอวดสวดศพนั้นเป็นผู้ชายและควรมีคุณลักษณะดังนี้ จะต้องบวชเรียนแล้วเนื่องจากเป็นการเล่นที่เลียนแบบการสวดของพระสงฆ์ ทำให้จะต้องเรียนรู้ลักษณะของพระสงฆ์ ในเรื่องการนั่ง การสวด การถือतालปัตร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าสำคัญในการจะเป็นผู้เล่นจำอวดสวดศพผู้เล่นจะต้องมีวุฒิที่เหมาะสมแก่การเล่น คือ ประมาณ 25 ปี ขึ้นไป ซึ่งจะสอดคล้องกับการบวชเรียนแล้วนั่นเอง จะต้องมีความรู้ในการเล่นจำอวดสวดศพ ผู้เล่นจะต้องมีความรู้ในเรื่องบทสวดต่าง ๆ ซึ่งการเล่นจำอวดสวดศพนั้นมีบทสวดที่เรียกว่า “พื้น” อยู่ 4 อย่างคือ พื้นพระอภิธรรม 1 พื้นโพชฌงค์มอญหรือหับเผย 1 พื้นพระมาลัย 1 พื้นมหาชัย 1 ซึ่งมีสิ่งที่เหมือนและแตกต่างกันกับการเล่นจำอวดสวดศพ คณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ อาทิไม่ได้จำกัดอายุของผู้เล่นจำอวดสวดศพ มากนักขอเพียงให้สามารถเรียนรู้บทพระธรรมก็สามารถเล่นจำอวดสวดศพได้ ไม่จำกัดเฉพาะเพศชาย ผู้หญิงก็สามารถเข้าร่วมการเล่นจำอวดสวดศพได้

8. การเล่นจำอวดสวดศพ ไม่ได้ใช้เครื่องดนตรีประกอบการเล่น ผู้เล่นใช้ด้ามतालปัตร กระทั่งไปที่พื้นของร้านประกอบการสวดพื้นต่างๆ แต่มีการนำเครื่องประกอบจังหวะ มี ฉิ่ง ฉาบ และกรับ เข้ามาใช้แต่ผู้ที่ตียังคงเป็นผู้เล่นในสำหรับ ในช่วงยุคหลัง ๆ ในระหว่างที่มีการออกชุดการแสดงจะมีการใช้วงปี่พาทย์มาบรรเลงเพลงตามเชื้อชาติของแต่ละคนนั้น ๆ การเล่นจำอวดสวดศพคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ นั้นในช่วงยุคแรก ๆ มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบการเล่นจำอวดสวดศพ กล่าวคือผู้เล่นใช้ด้ามतालปัตรกระทั่งไปที่พื้นเพื่อให้เกิดเสียงประกอบการสวดทำนองสังโยค มีการนำเอาเครื่องประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่งกรับ ฉาบ หรือวัสดุที่หาได้ สามารถทำให้เกิดเสียงก็จะมาเคาะจังหวะตามการสวด แต่การใช้ด้ามतालปัตรนั้นเมื่อการสวดพระอภิธรรมเสร็จลงแล้วจะวางतालปัตรเนื่องจากผู้เล่นจำอวดสวดศพคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ เห็นว่าด้ามतालปัตรจะเกิดความเสียหายเพราะต้องกระทั่งเป็นระยะเวลายาวนาน จึงวางหลังสวดจบบทพระอภิธรรม ต่อมาในยุคหลังจึงได้มีการเพิ่มกลองทอมเข้าไปร่วมด้วยเนื่องจากว่ามีการนำเอาเพลงลูกทุ่งเข้ามาร่วมเล่นจำอวดสวดศพ

9. การแต่งกายสำหรับเล่นจำอวดสวดศพนั้น ผู้แสดงจะสวมเสื้อผ้าที่ตามสมัยนิยม เช่น สวมเสื้อคอกลม นุ่งผ้าโจงกระเบน แต่สีสันในการใส่เสื้อผ้านั้นเห็นจะเป็นสีโทนมาร่วมงานศพ ไม่มีลักษณะการแต่งกายที่สีสันฉูดฉาด ในส่วนของเครื่องแต่งกายที่จะเล่นในเรื่องนั้น จะมียามหรือใช้ตะกร้าที่สุดแล้วแต่ละสำหรับที่จะหาเครื่องแต่งกายมาใช้ประกอบการสวดสำหรับคณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ นั้นเป็นการแต่งกายตามสมัยนิยม ชุดไว้ทุกข์สีดำ สวมกางเกง เสื้อสีดำ

10. โอกาสและสถานที่แสดงโอกาสในการแสดงนั้น การเล่นชนิดนี้เป็นการเล่นเฉพาะงานอวมงคล คือ งานศพเท่านั้นส่วนสถานที่และอุปกรณ์ที่ประสงค์ใช้ในเล่นจำอวดสวดศพ จะขึ้นอยู่กับจัดงานในสถานที่ใด เนื่องจากในสมัยก่อนการจัดงานศพนั้นนิยมจัดกันที่บ้านของเจ้าภาพ แต่มาภายหลังบ้านของเจ้าภาพไม่สะดวก อาจจะมีเรื่องของความคับแคบในการต้อนรับผู้ที่มาร่วมงาน หรือการเดินทางที่จอดรถไม่สะดวก จึงเปลี่ยนเป็นการมาจัดงานที่วัดกันเสียเป็นส่วนใหญ่ บริเวณที่จะเล่นจำอวดสวดศพ คือ ที่หน้าเครื่องตั้งศพหรือสถานที่ที่เจ้าภาพได้จัดไว้ให้คือที่ ๆ พระสงฆ์นั่งสวดเมื่อพระสงฆ์สวดเสร็จผู้เล่นจำอวดสวดศพก็เข้าแทนที่ บางครั้งจัดเตรียมไว้ห่างจากศาลาที่ตั้งศพเพื่อให้สะดวกในการชมซึ่งจะต้องมีอุปกรณ์ด้วยที่ใช้ในการแสดงประกอบไปด้วย 1. ร้านหรือเตียงสำหรับผู้เล่นจำอวดสวดศพ 2. หีบพระธรรม 3. หนังสือสวดพระมาลัย 4. ชุดบูชาหน้าตู้พระธรรม 5. ชุดบูชาพระรัตนตรัย 6. ตาลปัตรจำนวน 4 ค่ำ สรุปลในเรื่องของโอกาสและสถานที่แสดง จะมีความเหมือนกันทุกด้านมีเพียงในเรื่องของการนั่งเตียง แต่คณะนายทองเหมาะนั้น นั่งที่พื้นรูปแบบเดิมจะนั่งบนเตียงเรียงหน้ากระดานมีการระบุที่นั่งชัดเจนว่า ตัวต้อย นั่งที่ใด คอหนึ่งนั่งที่ใด แต่ของคณะนายทองเหมาะนั้นจะใช้วิธีการนั่งล้อมวงรอบหีบพระธรรม เนื่องจากใช้ผู้เล่นจำนวนมาก

การเล่นจำอวดสวดศพ คณะนายทองเหมาะ คชวงษ์ คงมีรูปแบบการแสดงที่คล้ายคลึงกับรูปแบบการแสดงจำอวดสวดศพ แม้จะได้รับอิทธิพลจากท้องถิ่นในเรื่องความนิยมของเพลงพื้นบ้าน แต่มีปัจจัยที่ทำให้มีข้อแตกต่างกัน คือ

1. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของคนในสังคม การเล่นจำอวดสวดศพจึงมีการพัฒนาให้ไปไปตามความต้องการในแต่ละพื้นที่

2. การจำกัดในเรื่องของงานที่จะต้องไปเล่นนั้นมิได้เฉพาะงานอวมงคลเท่านั้น เป็นสาเหตุหนึ่งในการตัดสินใจเข้ารับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นค่อย ๆ เลือนหายไป เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจเป็นตัวแปรสำคัญ

3. การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากสังคมในปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์มีความเจริญในด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ เศรษฐกิจการประกอบธุรกิจ อยู่สถานะที่มีการแข่งขันสูง เช่นเดียวกันกับการดำรงอยู่ของการประกอบอาชีพการเล่นจำอวดสวดศพ ต้องมีการพัฒนารูปแบบอยู่เสมอให้เข้ากับสมัย และตอบสนองความพึงพอใจของเจ้าภาพ เพื่อหวังให้มีการว่าจ้างในครั้งต่อไป ซึ่งถือว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจนี้สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ควรศึกษาเปรียบเทียบการเล่นจำอวดในจังหวัดที่ใกล้เคียงเพื่อศึกษารูปแบบ และโครงสร้างของการเล่นจำอวดสวดศพ ซึ่งจะเป็ต้นแบบในพัฒนาสู่การแสดงชุดอื่น ๆ ต่อไป

บรรณานุกรม

- ธนิต อยู่โพธิ์. (2531). ศิลปะคอนราหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ: ศิวพรการพิมพ์.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรทัศนเจริญ.
- . (2549). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย พ.ศ.2532 (พิมพ์ครั้งที่3). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรทัศนเจริญ.
- ลาตูแบร์ ซิมอน เดอ. (2552). จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม (สันต์ ท.โกมลบุตร, ผู้แปล). นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). หลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.